Roll No. : ....

Total No. of Questions : **12**] [Total No. of Printed Pages : **4**

A–321

B.A. (Part-III) Examination, 2023

SANSKRIT

Paper – II

(भारतीय दर्शन, नीति एवं व्याकरण)

Time : 3 Hours] [*Maximum Marks : 100*

खण्ड–अ **(अंक : 2 × 10 = 20)**

नोट :– सभी **दस** प्रश्नों के उत्तर दीजिए (उत्तर-सीमा **50** शब्द)। प्रत्येक प्रश्न **2** अंक का है।

खण्ड–ब **(अंक : 8 × 5 = 40)**

नोट :– सात में से किन्हीं **पाँच** प्रश्नों के उत्तर दीजिए। प्रत्येक प्रश्न में विकल्प का चयन कीजिए (उत्तर-सीमा **200** शब्द)। प्रत्येक प्रश्न **8** अंक का है।

खण्ड–स **(अंक : 20 × 2 = 40)**

नोट :– चार में से किन्हीं **दो** प्रश्नों के उत्तर दीजिए (उत्तर-सीमा **500** शब्द)। प्रत्येक प्रश्न **20** अंक का है।

खण्ड–अ

1. अधस्तन प्रश्नानाम् उत्तरं देयम्–

   (i) तर्कसंग्रहः इत्यस्य ग्रन्थस्य कर्त्ता कः ?

   (ii) तर्कसंग्रह ग्रन्थः कयोः दर्शनयोः प्रवेशद्वारः अस्ति ?

   (iii) न्यायसूत्राणां रचयिता कः मन्यते ?

(iv) 'प्रत्यक्षमेकं प्रमाणम्' इति कस्य दर्शनस्य सिद्धान्तः ?

(v) रिक्तस्थानं पूरणीयम्–

दानं......................भोगो नाशश्च तिस्रो गतयो............वित्तस्य।

(vi) मौनं केषां भूषणमस्ति ?

(vii) नीतिशतस्य किमपि एकं श्लोकं शुद्धतया लिखन्तु।

(viii) श्रीमद्भगवद्गीतायाः किमपि एकं पठितं पद्यं लिखन्तु।

(ix) आत्मनेपद-प्रत्ययान् (तङ् इति) लिखन्तु।

(x) लोट्-प्रत्ययः केन सूत्रेण भवति ?

खण्ड–ब

नोट :– अधोलिखितेषु केषाञ्चन् **पञ्च** प्रश्नानाम् उत्तरं देयम्–

2. किं द्रव्यम् ? कति द्रव्याणि ? कानि च तानि ? किं च तेषां लक्षणम् ?

3. कः सन्निकर्षः ? षड्विध-सन्निकर्षस्य विवेचनं करणीयम्।

4. अधोलिखितस्य श्लोकस्य सप्रसङ्गं व्याख्या कार्या–

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन।

मा कर्मफलहेतुर्भूः मा ते संगोऽस्तु अकर्मणि॥

अथवा

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्।

इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते॥

5. सप्रसङ्गं व्याख्या करणीया–

न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत्।

कार्य ते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः॥

अथवा

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जनम मृतस्य च।

तस्माद परिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥

6. अधस्तन पद्यस्य सप्रसङ्गं व्याख्या क्रियताम्—

शिरः शार्वं स्वर्गात् पशुपति शिरस्तः क्षितिधरम्,

महीध्रादुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिम्।

अधोऽधोगङ्गेयं पदमुपगता स्तोकमथवा

विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः॥

अथवा

साहित्यसंगीत कलाविहीनः साक्षात्पशुःपुच्छविषाणहीनः।

तृणं न खादन्नपि जीवमानस्तद्भागधेयं परमं पशूनाम॥

7. (क) कयोश्चिद् द्वयोः पदयोः रूपसिद्धिः कार्या—

(i) भवन्ति

(ii) भवानि

(iii) अभवन्

(iv) भवेयुः

(v) एघते

(ख) कयोश्चिद् द्वयोः पदयोः रूपसिद्धिर्विधेया—

(i) अत्स्यति

(ii) चोरयसि

(iii) रुणद्धि

(iv) अतुदाम

8. अधोलिखितायाः सूक्तेः आशयं स्पष्टीकरणीयम्—

वाग्भूषणं भूषणम्।

अथवा

न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत्।

खण्ड–स

कयोश्चिद् द्वयोः प्रश्नयोः समाधनं क्रियताम्—

9. भगवद्गीतानुसारेण आत्मतत्त्वस्य अमरत्वं प्रतिपादनीयम्।

10. चार्वाकदर्शनस्य तत्त्वचिन्तनं प्रस्तूयताम्।

11. न्यान्यदर्शनमतेन प्रमाणचतुष्टयं निरूप्यताम्।

12. नीतिशतके मूर्खाणां विषये यल्लिखितं तत् संक्षिप्य वर्ण्यताम्।